

ΕΡΩΣ & ΕΞΕΓΕΡΣΗ

Σκέψεις πάνω στην "Αντιγόνη" του Σοφοκλή με αφορμή την παράσταση της Ομάδας Σημείο Μηδέν

Το σκεπτικό της παράστασης

Αντιμετωπίζουμε την **"Αντιγόνη"** ως τραγωδία για τη **διεκδίκηση της ζωής**, όχι ως ταφική τραγωδία, όπως συνήθως χαρακτηρίζεται. Πιο συγκεκριμένα: Η Αντιγόνη ξεκινά από ένα βαθιά υπαρξιακό αίτημα, την ανάγκη ταφής του νεκρού αδερφού της. Το αίτημα αυτό τη συνδέει με τους προγόνους, με τους νεκρούς της, με τη ρίζα και το αίμα της. Χρειάζεται, όμως, να αντιπαρατεθεί μ' έναν νόμο του κράτους, με την ίδια την πολιτική εξουσία, την οποία αμφισβητεί ευθέως και με την οποία συγκρούεται ανελέητα. Έτσι, η στάση της (όχι μονάχα η πράξη της) με γεωμετρική πρόοδο μετατρέπεται σε πολιτική σταση. Ωστόσο δεν μένει εκεί, με αφορμή το αρχικό της αίτημα και την σύγκρουση με την κρατική εξουσία, διεκδικεί μια ριζικά διαφορετική αντίληψη για όλο το φάσμα της ζωής μέσα στην πόλη κι έτσι η διεκδίκηση της γίνεται **βιο - πολιτική**.

Εκεί ανοίγει το ζήτημα της συνύπαρξης και της συνομιλίας με τον Άλλον, τον διαφορετικό, αυτόν που τολμά να πάει κόντρα στο ρευμά, αυτόν που διαφεύγει από τους κανόνες και τις νόρμες των κυρίαρχων. Προτάσσεται το αίτημα οι θεσμοί της πόλης να περιλαμβάνουν τις λειτουργίες της κριτικής και της εξέγερσης. Πρόκειται για τη διαρκή δυνατότητα αμφισβήτησης των νόμων, ανατροπής της κυρίαρχης αντίληψης περί εξουσίας και δικαιοσύνης.

Ο δεύτερος άξονας είναι ότι στην "Αντιγόνη" βλέπουμε έναν **αστερισμό τραγωδιών μέσα στην τραγωδία**. Η προσέγγισή μας δεν μένει στη σύγκρουση Αντιγόνης - Κρέοντα, στο ποιος έχει δίκιο και ποιος άδικο. Δεν αντιλαμβανόμαστε τα τραγικά πρόσωπα στη στατικότητα τους. Δεν τα αντιμετωπίζουμε ως κουτάκια εκλογικευμένα και κανονικοποιημένα. Η Τραγωδία, ως μελέτη του Ανθρώπινου στα ακραία όρια Φύσης, Ύπαρξης και Ιστορίας, μας αποκαλύπτει ζωντανά σύμπαντα αντιφάσεων. Το κάθε πρόσωπο φέρει έναν αγωνιώδη πυρήνα πάθους και δέους, με τον οποίο προσπαθούμε να συνδεθούμε και να εκφράσουμε.

Σχετικά με την Αρχαία Αττική Τραγωδία, χρειάζεται να έχουμε στο επίκεντρο του στοχασμού και της πρακτικής μας πως πρόκειται για πολιτικό θέατρο, δηλαδή για θέατρο που απευθύνεται σε όλους τους Αθηναίους πολίτες, και όχι απλώς για ψυχαγωγία. Σκοπός είναι η θεατρική σκηνή να συμβάλλει στη διαδικασία αυτο-χειραφέτησης και αυτο-οργάνωσης των πολιτών. Η δημοκρατία είναι τραγικό πολίτευμα. Το μέτρο και το άμετρο, το δίκιο και το άδικο δεν ορίζονται από εξωκοσμικές αρχές, αλλά από την εκκλησία του δήμου. Αυτό έχει σημασία. Πώς η θεατρική πράξη μπορεί να συμβάλλει στην ανθρώπινη χειραφέτηση σε όλο το

φάσμα της ζωής, ατομικής και συλλογικής; Από την άποψη αυτή η τραγωδία δεν είναι απλώς πολιτικό θέατρο (κριτικό ή διδακτικό), αλλά βιο-πολιτικό!

Η τραγωδία και η αλληλεπίδραση οντολογίας και πολιτικής

Στην ίδια την Τραγωδία ως θεατρικό είδος, το πολιτικό και το οντολογικό στοιχείο αλληλεπιδρούν διαρκώς. Και δεν θα μπορούσε να γίνει αλλιώς, εφόσον η Τραγωδία είναι το θέατρο της πιο ακραίας ετερότητας. Καθετί που η πόλη απωθεί ή φοβάται, καθετί που χρειάζεται να μετασχηματιστεί ή να ανατραπεί στη διαδικασία θέσμισης της πόλης, αποκαλύπτεται με όλη την ένταση στην ορχήστρα του αρχαίου θεάτρου. Αυτό που σήμερα ονομάζουμε **κριτική στάση**, οι τραγικοί ποιητές το ανέπτυξαν μέσα από το φίλτρο των μύθων, με οξύτατη ένταση, με γνώμονα πάντα τη χειραφέτηση των πολιτών, χωρίς να φοβούνται την αντιπαράθεση με την εξουσία.

Η κριτική/πολιτική διάσταση της τραγωδίας μάς απασχόλησε ιδιαίτερα στην παράσταση. Για παράδειγμα, αντιμετωπίσαμε την περίπτωση του Κρέοντα ως **τραγωδία της εξουσίας**, μελετήσαμε τις φαλλοκρατικές, στρατοκρατικές και πατριαρχικές διαστάσεις της και τον τρόπο που αναπτύσσονται στο "γίγνεσθαι – δυνάστης" του Κρέοντα. Όπως και το ζήτημα του Χορού, τον οποίο αντιμετωπίσαμε υπό το πρίσμα της **τραγωδίας της δημοκρατίας**. Στην περίπτωση αυτή προσπαθήσαμε να εκφράσουμε τους τρόπους που η συλλογικότητα αγωνιά, που αναζητά τον προσανατολισμό της, που αμφισβητεί και αυτο-αμφισβητείται, που αναιρεί τα θέσφατα και αυτο-αναιρείται, που πασχίζει για το δίκαιο, για την εύρεση του μέτρου, κι όλα αυτά χωρίς ίχνος εφησυχασμού, αλλά και χωρίς να περιμένει λύσεις από κάποια εξωκοσμική αρχή (θεός, θεοί κλπ).

Λέγοντας αυτά, οδηγούμαστε στον οντολογικό πυρήνα της Τραγωδίας. Το σημείο που η Τραγωδία υπερβαίνει όλα τα στεγανά του πολιτικού θεάτρου και ανάγεται στη μεγάλη τέχνη που ερευνά το Ανθρώπινο μέσα στον Άνθρωπο, σε όλο του το φάσμα από το ζώδες ως το θεϊκό, μέσα από όλη την πολλαπλότητα των παθών και με όλη την υπερβατική δύναμη του δέους. Το τραγικά αγωνιώδες ερώτημα τίθεται ανελέητα: **Προς τι ο άνθρωπος;**

Το οντολογικό στοιχείο στην τραγωδία συνδέεται με το ζήτημα του Μύθου. Οι τραγικοί επιστρέφουν πίσω και μέσα, στο σκοτάδι του ανθρώπινου όντος, στις πιο απόκρυφες πλευρές της ύπαρξης κι εκεί μελετάνε όλες τις στιβάδες της έκστασης, της μανίας, του πάθους, διεισδύουν στο βάθος της ανθρώπινης δομής κι αφήνουν τον πυρήνα της να εκραγεί. Η επίγνωση αυτή υπήρξε για μας πηγή μεγάλης έμπνευσης. Θελήσαμε να συνδεθούμε με τη φωνή, το σώμα και το πνεύμα με το πάθος και το δέος των τραγικών προσώπων και μέσα από εκεί να αντιμετωπίσουμε τα φλέοντα ζητήματα για τα οποία ζουν, μάχονται και πεθαίνουν οι τραγικοί ήρωες.

Πιστεύω ότι η αλληλεπίδραση πολιτικού και οντολογικού στοιχείου στην Τραγωδία, μας συνδέει με το ζήτημα του καθολικά χειραφετημένου ανθρώπου, ο

οποίος είναι σε διαρκή διαλεκτική σχέση με όλες τις διαστάσεις του ψυχισμού του χωρίς τίποτα το ανθρώπινο να απωθεί ή να αρνείται, και την ίδια στιγμή, παραμένει πεισματικά ενεργός πολίτης μιας ζωντανής συλλογικότητας, που αναλαμβάνει τις τυχές της ζωής της στα ίδια της τα χέρια.

Τι διεκδικεί, εν τέλει, η νεαρή Αντιγόνη;

Θα ήθελα να ξεκινήσω από ένα στοιχείο που συνήθως το παραβλέπουμε σε αυτή την τραγωδία: ο εμφύλιος πόλεμος μεταξύ Θήβας και Άργους, αλλά και μεταξύ Ετεοκλή και Πολυνείκη, έχεις μόλις τελειώσει, με την αλληλοσφαγή των δύο αντρών. Η **“Αντιγόνη”** του Σοφοκλή ξεκινά ακριβώς στο τέλος του αδερφικού αλληλοσπαραγμού! Η χρονικότητα αυτή εντείνει στο έπακρο την επιθυμία της Αντιγόνης να θάψει τον νεκρό Πολυνείκη, για τον οποίο ο Κρέων απαιτεί να μείνει άταφος, τιμωρώντας έναν νεκρό για τις πράξεις του ως ζωντανό.

Ξεκινώντας από τη διεκδίκηση της ταφής απέναντι στην κρατική εξουσία, η Αντιγόνη οδηγείται στη διεκδίκηση νέων όρων για την επανεκκίνηση της Ζωής στην πόλη μετά τον πόλεμο. Διεκδικεί την κυριαρχία της Μνήμης πάνω στη Λήθη, προτάσσοντας το αξίωμα ότι αν δεν προχωρήσουμε με γνώμονα το αιματηρό βίωμα του παρελθόντος, το μέλλον θα είναι εξίσου ή και χειρότερα καταστροφικό. Διεκδικεί τη δυνατότητα ριζικής αμισβήτησης των νόμων και των θεσμών της εξουσίας, στον βαθμό που αυτοί είναι άδικοι. Διεκδικεί το δικαίωμα του διαφορετικού στην ύπαρξη και την αξιοπρέπεια. Δεν πρέπει ποτέ να ξεχνάμε ότι είναι γυναίκα! Η Αντιγόνη, η γυναίκα, ο Άλλος, ο διαφορετικός, φέρνει μαζί της όλα τα στοιχεία που έκαναν τους αθηναίους να φοβούνται: το πάθος, τη συγκίνηση, τα συναισθήματα, το θρήνο. Επί σκηνής γίνεται ο πυροδότης της αμφισβήτησης, της υπέρβασης του μέτρου, της αντίστασης, της εξέγερσης.

Ο Σοφοκλής αποκαλύπτει με ακραία ένταση όλα τα τρωτά σημεία του συστήματος της Αθηναϊκής πόλης – κράτους, κι αυτό το κάνει διά στόματος του διαφορετικού, του καταπιεσμένου, αυτού που η εξουσία προσπαθεί να κάνει να σιγήσει, μιας νεαρής γυναίκας. Πρόκειται για μια τρομερά ρηξικέλευθη και επαναστατικό πράξη για την εποχή. Για τους αρχαίους Αθηναίους αυτό είναι κάτι αδιανόητο. Η Αντιγόνη τελικά διεκδικεί τη φωνή αυτών που δεν έχουν φωνή. Διεκδικεί την ίδια τη διεκδικητική στάση απέναντι στη Ζωή: το πάθος, τη συγκίνηση, το πένθος, τον πόθο, τη σύγκρουση, ως αδιαπραγμάτευτους όρους ύπαρξης, που η βιοεξουσία απειλεί με κάθε τρόπο να καταστείλει.

Η διαχρονικότητα της τραγωδίας και οι σύγχρονοι «άταφοι νεκροί»

Η αγωνιώδης αλληλεπίδραση μας με τη σημερινή εποχή αποτελεί έναν από τους βασικούς λόγους που αντιμετωπίζουμε την **“Αντιγόνη”** ως τραγωδία για τη διεκδίκηση της ζωής. Η ένταση και οι κλυδωνισμοί της εποχής, ο έντονα μεταβατικός της χαρακτήρας, η ανάδυση όλων των δυνάμεων της

βαρβαρότητας μέσα από την επιθανάτια αγωνία του σύγχρονου αγριανθρωπικού πολιτισμού, αλλά και οι πολλές δυνατότητες αντίστασης, αμφισβήτησης, ξεσηκωμού των Καταπιεσμένων κάθε μορφής ενάντια στο υπάρχον που βυσσοδομεί στα σώματα, στα μυαλά και τις ψυχές μας, είναι συστατικά στοιχεία αυτού του σκεπτικού.

Η θανατοφορία της νεαρής Αντιγόνης δεν είναι καταθλιπτική, δεν είναι παθητική, ούτε μοιρολατρική. Θα τη χαρακτηρίζα ηρωική. Με την στάση της διαπερνά τον φόβο, οδεύει προς τον θάνατο και διεκδικεί με κάθε κόστος μια αξιοβίωτη ζωή, σύμφωνα με της αρχές του "συμφιλείν", της επιθυμίας δηλαδή να μοιράζεται την αγάπη όχι το μίσος, της ανάγκης για συνομιλία με τον Άλλον, τον διαφορετικό και ξένο, τον ενδεχομένως "επικίνδυνο", αυτόν που ξεφεύγει από τις καθιερωμένες νόρμες και ρετσέτες. Από την άποψη αυτή η στάση της είναι ταυτόχρονα ερωτική και εξεγερσιακή.

Τραγωδία – Ιστορία - Δημοκρατία

Ο Σοφοκλής είναι αυτός ο τραγικός που μας έδειξε ότι ο άνθρωπος έχει τη δυνατότητα να υπερβαίνει τη "μοίρα" που του επιβάλλεται. Τι κάνει ο Οιδίπους; Οι μελετητές λένε ότι έχουμε την **τραγωδία της μοίρας**. Αν κάτι τέτοιο ίσχυε θα είχαμε ένα θρίλερ με ψυχαναλυτικές προεκτάσεις, θα αγνοούσαμε όμως το συμβάν της αυτο-τύφλωσης. Ο Οιδίπους υπερβαίνει τη μοίρα του, με δική του ελεύθερη βούληση. Έχουμε δηλαδή την **τραγωδία της ελευθερίας** κι από τον Οιδίποδα, ως δυνατότητα, περνάμε σε όλη την πάσχουσα ανθρωπότητα.

Η βιοεξουσία έχει αδιανόητους τρόπους να καταργεί τη Μνήμη, οδηγώντας τις μάζες των ανθρώπων στον ωκεανό της Λήθης. Το ερώτημα είναι τραγικά αγωνιώδες: Θα διδαχθεί ποτέ η ανθρωπότητα από την Ιστορία; Η ίδια όμως η Ιστορία είναι η πρώτη και μεγάλη Τραγωδία. Γεμάτη αντιφάσεις και τραύματα, πάθος και πένθος, εξεγέρσεις και πολέμους. Η προσδοκία της Κάθαρσης παρ' όλες τις απογοητεύσεις, αποτελεί πηγή μεγάλης ενέργειας για τους Καταπιεσμένους. Δεν πρόκειται βέβαια για κάποια διακοσμητική αισιοδοξία. Η απόγνωση είναι η πρώτη ύλη κάθε ξεσηκωμού. Η ελπίδα ανήκει σ'αυτούς που δεν έχουν ελπίδα. Συμπεριλαμβάνει την επίγνωση των αντιφάσεων και τη διαπερνά. Η συνείδηση δεν κινητοποιείται με το πάτημα ενός κουμπιού. Είναι κι αυτή ζωντανός οργανισμός, λειτουργεί αλματικά, συγκρουσιακά, συσσωρεύει την απόγνωση και την ελπίδα, εκρήγνεται προς κατευθύνσεις που κανείς δεν το περιμένει, σπάζοντας το συνεχές της εξαθλίωσης. Η Ιστορία ως Τραγωδία δεν δίνει εγγυήσεις, δεν καθησυχάζει. Όπως η σκηνή του Θεάτρου, είναι κι αυτή ένα πεδίο μάχης, με όλα τα ενδεχόμενα ανοιχτά.

Σάββας Στρούμπος

Αθήνα, Ιούλιος 2020